ความเป็นเพศหญิงกับมโนทัศน์เชิงเสรีภาพ ในทัศนะของรุสโซ

มุจลินท์ เสถียรมาศ

บทคัดย่อ

รุสโซมีทัศนะว่า เป้าหมายของมนุษย์ที่ต้องอยู่ร่วมกันในสังคม คือการบรรลุเสรีภาพ รุสโซกล่าวว่าในสังคมการเมือง มนุษย์จะบรรลุเสรีภาพนี้ได้โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการออกกฎหมาย แต่รุสโซก็มีทัศนะด้วยว่าผู้หญิงไม่ควรมีหน้าที่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง จึงเกิดปัญหาว่า สำหรับรุสโซ ผู้หญิงสามารถบรรลุเสรีภาพนี้ได้หรือไม่

บทความฉบับนี้มุ่งวิเคราะห์ทัศนะของรุสโซเรื่องเสรีภาพ เพื่อวินิจฉัยว่า ในกรอบความคิดของรุสโซ ผู้หญิงบรรลุเสรีภาพได้หรือไม่ จากมโนทัศน์เรื่องเสรีภาพในสภาพธรรมชาติที่ทั้งสองเพศมีเหมือนกันมาสู่พื้นที่ทางสังคม เมื่อกระบวนการบรรลุเสรีภาพผ่านการมีส่วนร่วมในทางการเมืองเป็นหนทางเดียวที่รุสโซอธิบายไว้อย่างชัดเจน บทความนี้จึงต้องการตรวจสอบว่าถ้าผู้หญิงไม่สามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองได้แล้ว ผู้หญิงจะขัดกับหลักการดังกล่าวหรือไม่ อนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างเพศตามทัศนะของรุสโซ เป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพากัน และทั้งสองเพศมีจุดหมายร่วมกันและต่างไม่สามารถดำเนินชีวิตได้ถ้าขาดอีกเพศหนึ่ง ดังนั้นการบรรลุเสรีภาพของผู้หญิงจึงไม่ได้มีนัยยะที่ต่ำกว่าของผู้ชาย

นักปรัชญาสายสตรีนิยมบางคนโจมตีรุสโซว่ามองผู้หญิงต่ำกว่าผู้ชาย เพราะผู้หญิงต้องเชื่อฟังผู้ชาย และแนะโดยนัยว่า ผู้หญิงในทัศนะของรุสโซไม่สามารถบรรลุเสรีภาพได้ บทความนี้ปรารถนาจะชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้ผู้หญิงจะไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง แต่สามารถมีเสรีภาพได้ เพราะเมื่อวิเคราะห์ทัศนะของรุสโซเรื่องการลงคะแนนเสียง ก็จะพบว่า การมีส่วนร่วมมิใช่เงื่อนไขจำเป็นของการมีเสรีภาพในพื้นที่ทางการเมือง รุสโซจึงไม่ได้ปิดกั้นการบรรลุเสรีภาพของผู้หญิง

Abstract

Rousseau believes that the goal of man in society is to realize freedom. He says that in civil society men can realize this freedom by participating in legislation. But Rousseau also holds the view that women must not participate in political affairs. The problem arises whether for Rousseau women can attain freedom.

This article aims to analyse Rousseau's views on sexual differences in order to determine whether in his framework women are able to achieve freedom. Based on the concept of natural freedom, both sexes have the same rights in society. The process of participating in legislation is only one obvious way, as Rousseau explains. This article examines the question, if woman cannot participate in political affairs, does this contradict with that principal? Since the sexual relation for Rousseau is one of mutual dependence and both sexes share a common aim, the two sexes cannot live without each other. Therefore women's freedom does not have a different status from men's.

Some feminist philosophers criticize Rousseau for portraying women as inferior to men since they have to obey men, and thus imply that for Rousseau women cannot attain freedom. The article argues that Rousseau's view on voting reveals that participation is not a necessary condition of the attainment of freedom in the political arena. He does not rule out woman from attaining freedom.

บทนำ

รุสโซ คือนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงด้านสังคมและการเมือง *The Social Contract* หรือ *สัญญาประชาคม* ถือเป็นงานเขียนที่ได้รับการกล่าวขานกันอย่างกว้างขวาง และมีอิทธิพลทางความคิดกับนักปรัชญาสายสังคมการเมืองในสมัยต่อมาเป็นอย่างมาก

ทฤษฎีสัญญาประชาคมของรุสโซมีลักษณะที่แตกต่างไปจากสัญญาประชาคมของฮ็อบส์ (Hobbes) สืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ เขาเห็นว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมามีธรรมชาติที่ดีและมีเสรีภาพ แต่ความดีงามเหล่านี้เริ่มสูญสลายเมื่อมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม สภาพสังคมเปลี่ยนธรรมชาติของการรักตนเอง ที่ปรารถนาเพียงจะปกป้องตนเองกลายเป็นการรักตนเองในลักษณะอาศัยเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่น การเปลี่ยนแปลงนี้นำมาสู่การแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นและความอิจฉาริษยา

แม้ว่ารุสโซจะได้รับการชื่นชมในฐานะของนักปรัชญาสายสังคมการเมือง ถ้าพิจารณาที่งานเขียนและวิธีการเขียนงานของเขา เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า รุสโซเป็นนักปรัชญาที่ผสมผสานความสุนทรีย์เชิงวรรณศิลป์และความเป็นเหตุเป็นผลกันทางตรรกะไว้ได้อย่างลงตัว เห็นได้จากภาษาที่ใช้ในงานเขียน โดยเฉพาะในงานเขียนเชิงนวนิยายสองชิ้นคือ *Emile* และ *Julie* ทั้งสองชิ้นนี้สะท้อนตัวตนของรุสโซเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม การที่รุสโซพยายามจะเชื่อมโยงความคิดของตนเองให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันส่งผลให้เขาต้องพบกับปัญหาหลายอย่าง ปัญหาหนึ่งที่ผู้เขียนเห็นก็คือเมื่อรุสโซไม่ได้ให้ความกระจ่างมากพอเกี่ยวกับความแตกต่างทางเพศกับมโนทัศน์เรื่องเสรีภาพ[1] เราจึงสามารถตั้งคำถามได้ว่าเมื่อผู้หญิงมีธรรมชาติและหน้าที่แตกต่างอย่างตรงกันข้ามกับผู้ชาย ผู้หญิงจะบรรลุเสรีภาพอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ในสังคมเช่นเดียวกับผู้ชายได้อย่างไร

[1] เสรีภาพในความหมายนี้ของรุสโซคือ Moral Freedom

ฐานในการพิจารณางานเขียนของรุสโซ ผู้เขียนเห็นว่า เราไม่ควรด่วนสรุปรุสโซอย่างไร้ความเป็นธรรม เมื่อรุสโซกล่าวเสมอว่า เขาไม่ได้เขียนงานที่ขัดแย้งกันทางความคิด อาจเป็นไปได้ว่าการเสนอสิ่งที่ขัดแย้งเป็นเพียงแค่กระบวนการในการสร้างความกลมกลืน หรือเป็นเพียงวิธีการนำเสนองานเท่านั้น แม้ว่าสำหรับเขา ทั้งสองเพศจะมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน แต่ภายใต้ความแตกต่างนี้ เราไม่อาจสรุปได้โดยทันทีว่าเป็นความอคติที่รุสโซให้ค่าผู้หญิงด้อยกว่าผู้ชาย หรือผู้หญิงมีศักยภาพที่ต่ำกว่าในฐานะของความเป็นมนุษย์ เพราะหากเป็นเช่นนั้นจริง การอธิบายนี้ย่อมทำให้งานเขียนของรุสโซขัดแย้งกันเอง เมื่อใน *First and Second Discourses* รุสโซเริ่มต้นด้วยความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ หรือแม้กระทั่งใน *The Social Contract* รุสโซก็ไม่ได้แยกการอธิบายธรรมชาติของมนุษย์ในลักษณะแบ่งเพศเป็นชายและหญิงเช่นกัน

ในบทความนี้ ผู้เขียนจะเริ่มต้นที่การพิจารณามโนทัศน์เชิงเสรีภาพจากสภาพธรรมชาติที่ไม่ได้แบ่งแยกเพศ เพื่อชี้ให้เห็นถึงมุมมองเกี่ยวกับเสรีภาพของรุสโซ หลังจากนั้นจะชี้ให้เห็นถึงความต่างระหว่างเพศ ว่าเกิดขึ้นได้อย่างไรและมีความสำคัญอย่างไรต่อปรัชญาของรุสโซ ต่อมาจะยกปัญหาที่เกิดขึ้นจากคำอธิบายเรื่องความต่างระหว่างเพศ รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับเรื่องเสรีภาพของผู้หญิง สุดท้ายจะเสนอมุมมองในการตีความรุสโซเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว และเป็นทางออกให้ในการทำความเข้าใจรุสโซต่อไป

มโนทัศน์เรื่องเสรีภาพ

เมื่อเสรีภาพคือสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับรุสโซ เสรีภาพจึงเป็นสิ่งที่เขาสอดแทรกไว้ในงานเขียนทุกชิ้น เสรีภาพสร้างระบบสังคมและการเมืองที่ดีให้กับรัฐ รวมทั้งเป็นเป้าหมายสูงสุดของความเป็นมนุษย์ รุสโซเชื่อว่า

"มนุษย์ทุกคนเกิดมามีอิสระ และไม่มีใครมีสิทธิหรืออำนาจเหนือคนอื่น" (Rousseau,1978: 46) "การละทิ้งเสรีภาพ เท่ากับเป็นการละทิ้งความเป็นมนุษย์" (Rousseau, 1978: 50) ในสภาพธรรมชาติ มนุษย์ทุกคนจึงมีความเท่าเทียมโดยไม่ต้องพึ่งพากันและกัน รุสโซเชื่อว่า ถ้าสมมุติเราจะให้ใครสักคนมาเป็นทาส เรามีเหตุผลอะไรในการกระทำเช่นนั้น เมื่อสภาพของความเป็นทาสคือภาวะที่คนคนหนึ่งต้องพึ่งพาคนอื่น (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1964: 140) และการพึ่งนี้คือเงื่อนไขของมนุษย์ที่อยู่ในสังคม ในทางตรงกันข้าม ภายใต้สภาพธรรมชาติ มนุษย์คือผู้กระทำการทางเสรีภาพ (free agent)[2] ที่สามารถเลือกการกระทำของตนเองได้ กล่าวคือ มนุษย์สามารถเลือกหรือปฏิเสธสัญชาตญาณของตนเองได้ด้วยตัวเอง ความสามารถนี้ช่วยแยกมนุษย์ออกจากสิ่งมีชีวิตอื่นๆ (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1968: 113) เพราะฉะนั้นเสรีภาพของมนุษย์ในที่นี้ จึงหมายถึงการเป็นนายตนเองและไม่เป็นทาสคนอื่น

ความสามารถที่จะเป็นนายของตนเองดังกล่าวไม่ได้อาศัยคุณลักษณะทางร่างกายที่แข็งแรงกว่าคนอื่น แต่หมายถึงสิทธิและการเชื่อฟังตนเอง (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1978: 48) รุสโซเชื่อว่า "... แม้ว่ามนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แต่ก็ไม่ได้แปลว่าการพึ่งพานี้คือภาวะของทาส การกล่าวว่ามนุษย์ยอมยกตัวเองให้คนอื่นอย่างเปล่าๆ จึงเป็นสิ่งที่เหลวไหลและไม่อาจเข้าใจได้ การละทิ้งเสรีภาพจึงเท่ากับเป็นการละทิ้งความเป็นมนุษย์ซึ่งรวมไปถึงสิทธิและหน้าที่ของมนุษยชาติด้วยเช่นกัน" (Rousseau, 1978: 50)

ในสภาพสังคม มนุษย์ได้สูญเสียเสรีภาพที่เคยมีในสภาพธรรมชาติ มนุษย์จึงไม่สามารถอยู่ภายใต้เงื่อนไขเดิมได้อีก ทุกคนล้วนต้องมีชีวิต

---

[2] สำหรับรุสโซ ผู้กระทำการทางเสรีภาพ (free agent) หมายถึง การที่คนคนหนึ่งมีศักยภาพที่จะสามารถกระทำหรือแสดงออกถึงการมีเสรีภาพได้

ภายใต้ภาวะของการพึ่งพา และอาศัยการเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่น ภายใต้สภาพสังคมนี้ มนุษย์จึงจำต้องอาศัยเงื่อนไขเพิ่มเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ กล่าวคือสังคมต้องให้พันธะบางอย่างเพื่อให้มนุษย์สามารถเป็นอิสระได้ภายใต้ภาวะของการพึ่งพา และพันธะนี้จะช่วยคุ้มกันการละเมิดสิทธิและเสรีภาพระหว่างกันของมนุษย์ รวมไปถึงป้องกันไม่ให้มนุษย์ตกสู่ความเสื่อมที่เกิดขึ้นภายในสังคม ด้วยเหตุนี้เอง สัญญาประชาคม (The social contract) จึงจำเป็นต้องถือกำเนิดขึ้น

ความแตกต่างทางเพศ

การตั้งคำถามว่าความแตกต่างทางเพศสำหรับรุสโซเกิดขึ้นได้อย่างไร เราคงต้องย้อนกลับไปพิจารณาที่ทัศนะเรื่องสภาพธรรมชาติของมนุษย์ แน่นอนว่า ลักษณะทางกายภาพระหว่างเพศชายและหญิงย่อมแตกต่างกันโดยธรรมชาติ แต่การที่รุสโซอ้างว่าในสภาพดั้งเดิมทั้งสองเพศมีความเท่าเทียมกัน ก็ไม่ได้แปลว่าเขาไม่เห็นถึงความแตกต่างทางกายภาพดังกล่าว เพราะความแตกต่างเหล่านั้นสำหรับเขา ไม่มีผลต่อประเด็นเรื่องความเท่าเทียมระหว่างเพศ ใน *Second Discourse* อธิบายว่า มนุษย์ในสภาพธรรมชาติไม่แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่มีชีวิตตามสัญชาตญาณและเพื่อปกป้องตนเองเท่านั้น มนุษย์จึงไม่จำเป็นต้องพึ่งพากัน ทุกคนจึงเท่าเทียมกันและไม่มีสภาพของความเป็นนายและทาส

ในงานเขียน *Emile* รุสโซแยกความต่างระหว่างเพศไว้อย่างชัดเจน ผู้หญิงและผู้ชายที่สมบูรณ์จึงมิอาจเหมือนกันได้ ความต่างนี้ถือเป็นธรรมชาติของทั้งสองเพศ ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าเหตุใดรุสโซจึงเสนอสิ่งที่ขัดแย้งกันอย่างโจ่งแจ้ง ทั้งที่รุสโซกล่าวเสมอว่าตนไม่เคยเสนอสิ่งที่ขัดกัน

หากกลับไปพิจารณาที่คำอธิบายของรุสโซ เราจะพบว่า การแยกความต่างทางเพศ ในแง่หนึ่งคือการยืนยันคุณสมบัติทางกายภาพที่ติดตัวแต่ละ

เพศมาโดยกำเนิด อย่างไรก็ตาม ความต่างทางกายภาพนี้ไม่ได้มีผลต่อการกีดกันทางเพศในทัศนะของเขา เพราะทั้งสองเพศไม่จำเป็นต้องเปรียบเทียบกัน ความต่างเหล่านั้นจึงไม่มีผลต่อการดำรงชีวิตของทั้งสองเพศ เมื่อประกอบกับเหตุผลที่รุสโซเชื่อว่าหน้าที่ของมนุษย์ที่สมบูรณ์ในสังคมจำเป็นต้องสอดคล้องกับสิ่งที่ทั้งสองเพศมีต่างกัน ส่งผลให้ธรรมชาติหลายอย่างที่เกิดขึ้นในสังคมของทั้งสองเพศจึงต้องสอดคล้องกับหน้าที่ของตนตามไปด้วย

ในสภาพสังคม รุสโซเชื่อว่าธรรมชาติของเพศชายมีลักษณะกระตือรือร้น คล่องตัว (active) และแข็งแรง (strong) ส่วนเพศหญิงมีลักษณะไม่ตอบโต้ นิ่งเฉย (passive) และอ่อนแอ (weak) ซึ่งตรงกันข้ามกับเพศชาย ธรรมชาติเช่นนี้ส่งผลให้เพศหญิงจำเป็นต้องสร้างความพึงพอใจให้กับเพศชาย เพราะข้อดีของเพศชายคือพละกำลังและผู้หญิงปรารถนาประโยชน์จากข้อนี้ (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1979: 357)

จากธรรมชาติที่ต่างกัน ผู้หญิงจึงต้องเชื่อฟังผู้ชาย และเห็นด้วยกับผู้ชาย แทนที่จะต่อต้านหรือดื้อแพ่ง เมื่อความสามารถของผู้หญิงอยู่ที่เสน่ห์ ผู้หญิงจึงสามารถบังคับผู้ชายได้ในเวลาที่ต้องเชื่อฟัง กล่าวคือ ผู้หญิงมีความสามารถบางอย่างเพื่อใช้ประโยชน์จากพลกำลังของผู้ชายได้แม้ว่าตัวเองจะอ่อนแอกว่า ในทางกลับกัน เมื่อข้อดีของผู้ชายคือความแข็งแรง ผู้ชายก็ควรอาศัยความแข็งแรงนี้ทำให้ผู้หญิงพึงพอใจเช่นกัน ซึ่งเหตุผลนี้ไม่ใช่กฎของความรัก แต่เป็นธรรมชาติที่มาก่อนความรัก (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1979: 358) นั่นหมายความว่า สำหรับรุสโซแล้ว แม้ว่าเพศหญิงจะเป็นรองเพศชายด้วยพลกำลังที่ด้อยกว่า แต่ธรรมชาติก็ให้บางสิ่งบางอย่างมาทดแทนความอ่อนแอดังกล่าว

การแบ่งแยกเพศของรุสโซเช่นนี้นำมาสู่ข้อวิพากษ์วิจารณ์ของนักสตรีนิยมจำนวนมาก นักสตรีนิยมเหล่านั้นตั้งคำถามว่า เหตุใดผู้หญิงจึงต้องมี

ลักษณะความเป็นเพศหญิงเช่นที่รุสโซกล่าว ลักษณะเหล่านั้นส่งผลต่อความเข้าใจเรื่องความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ รวมไปถึงกระบวนการบรรลุความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ของรุสโซ นักสตรีนิยมหลายท่านโจมตีว่ารุสโซกีดกันเพศหญิงออกจากหลักการทางสังคมและการเมือง รวมไปถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในลักษณะเช่นเดียวกันกับผู้ชาย แม้ว่าธรรมชาติจะให้คุณสมบัติบางอย่างที่เหนือกว่าเป็นเสน่ห์เพื่ออาศัยความแข็งแรงของผู้ชาย แต่การที่ผู้หญิงต้องเชื่อฟัง ย่อมแสดงให้เห็นถึงการขาดอิสรภาพตามมโนทัศน์ของรุสโซ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ผู้หญิงจะสามารถบรรลุเสรีภาพอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของรุสโซได้อย่างไร

หากพิจารณาที่คำอธิบายของรุสโซ เราจะพบว่า การที่ผู้หญิงทำตามความปรารถนาของผู้ชายนั้น ไม่ได้มาจากเหตุผลว่าผู้หญิงต้องการจะทำให้ผู้ชายพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจ แต่เกิดขึ้นตามแรงผลักดันในการปกป้องตนเองของผู้หญิง ผู้หญิงไม่ได้เป็นผู้ที่อ่อนแอเพื่อถูกข่มขู่ และอำนาจบางอย่างที่ต่างจากผู้ชายเพื่อตอบสนองหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตร ผู้หญิงจำเป็นต้องสร้างความมั่นใจให้ผู้เป็นพ่อรับผิดชอบต่อเด็กที่เกิดมา ฉะนั้นความแข็งแรงทางร่างกายของผู้ชายไม่ควรใช้เพื่อสร้างความรุนแรง แต่ควรใช้เพื่อรักษาสิทธิ์ในความเป็นพ่อเท่านั้น เหตุผลนี้เพียงพอที่จะยืนยันว่า ผู้ชายต้องแข็งแรง ส่วนผู้หญิงต้องอ่อนแอและเชื่อฟัง (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1979: 359)

อธิบายอีกนัยยะหนึ่งก็คือ เมื่อผู้หญิงต้องการการดูแลระหว่างตั้งครรภ์พร้อมกับเป็นผู้สานสัมพันธ์ระหว่างพ่อและลูก ผู้หญิงจึงต้องทำให้สามีรักและมั่นใจในตัวเด็กที่เกิดมาว่าเป็นลูกของเขา รุสโซเชื่อว่าสิ่งนี้คือการรักษาความเป็นหัวหน้าครอบครัวของผู้ชาย และเป็นหน้าที่ที่ทั้งสองต้องทำอย่างเคร่งครัด ทั้งสองเพศจึงไม่สามารถเหมือนกันได้ ความต่างกันระหว่างเพศจึงไม่ใช่ความไม่เท่าเทียมในความเป็นมนุษย์ รุสโซกล่าวว่า

ความต่างเหล่านั้นเกิดจากการแบ่งหน้าที่ที่ปราศจากความอคติและให้ความยุติธรรม เมื่อผู้หญิงมีธรรมชาติที่ต้องเลี้ยงดูบุตร ส่วนผู้ชายมีธรรมชาติต้องรับผิดชอบต่อผู้หญิงและเด็กที่เกิดมา ดังนั้น ถ้าต้องการให้ทั้งสองเพศทำหน้าที่นี้ได้สมบูรณ์ ผู้หญิงจึงไม่เพียงแต่ต้องมีศรัทธาต่อสามี แต่ต้องทำให้สามีมีความศรัทธาในตนเองด้วย เหตุผลเหล่านี้ทำให้ผู้หญิงต้องมีลักษณะอ่อนน้อม สุภาพ อ่อนโยน และต้องเชื่อฟังผู้ชาย เพื่อให้ผู้ชายซึ่งเป็นสามีรักลูกและให้เกียรติตนเองอย่างแท้จริง (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1979: 361, 363)

สำหรับรุสโซแล้ว ผู้หญิงและผู้ชายถูกสร้างมาเพื่อกันและกัน ทั้งสองจำเป็นต้องช่วยเหลือกันมากกว่าจะทำในสิ่งเดียวกัน เราจึงไม่ควรปลูกฝังผู้ชายให้เหมือนผู้หญิง เพราะกฎทางธรรมชาติของผู้หญิงขึ้นอยู่กับความเห็นอกเห็นใจจากผู้ชาย เหตุผลนี้เพียงพอที่พวกเขาจะต้องพยายามทำให้ผู้ชายรู้สึกเคารพนับถือและยอมรับ (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1979: 364, 366) ธรรมชาติให้ความเฉลียวฉลาดในการควบคุมผู้ชายมาชดเชยความอ่อนแอทางร่างกาย เพื่อไม่ให้ผู้หญิงตกเป็นทาสผู้ชาย (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1979: 371)

ภายใต้กระบวนการทางจริยธรรมของรุสโซ เราจะพบว่า ทั้งสองเพศมีอิทธิพลต่อกันเพื่อพัฒนาบุคคลที่มีจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม เมื่อ "ผู้ชายและผู้หญิงมีสิทธิอย่างเท่าเทียมกันในการตัดสินเรื่องของคุณธรรมระหว่างกัน" (Rousseau, 1979: 398) ทำให้ทั้งสองเพศมีส่วนร่วมต่อการสร้างบุคคลที่มีศีลธรรมเช่นเดียวกัน รุสโซกล่าวว่า "ผู้หญิงเสมือนเป็นตา และผู้ชายเสมือนเป็นแขน นั่นคือผู้หญิงจะเรียนรู้จากผู้ชายว่าอะไรคือสิ่งที่ต้องพิจารณา ส่วนผู้ชายจะเรียนรู้จากผู้หญิงว่าอะไรคือสิ่งที่ควรทำ ฉะนั้น ทั้งสองเพศจึงต้องเป็นทั้งนายและทาสของอีกฝ่ายในเวลาเดียวกันเพื่อบรรลุเป้าหมายที่มีร่วมกัน" (Rousseau, 1979: 377) เท่ากับว่า การ

ทำงานของทั้งสองเพศจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จของตนเองได้ถ้าขาดฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ซึ่งเดนิส เชฟเฟอร์ (Denise Schaeffer) มองว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเพศในลักษณะนี้ คือความสมดุลของพลังที่ราวกับว่าขัดแย้งกัน แต่แท้จริงแล้วสอดคล้องกันอย่างกลมกลืน ความต่างกันก็ยืนยันความเป็นมนุษย์ที่มีสายสัมพันธ์ร่วมกัน เพราะฉะนั้น การศึกษาของผู้หญิงจึงไม่ใช่แค่แตกต่างจากผู้ชาย แต่มุ่งสู่เป้าหมายร่วมทางสังคมในลักษณะเช่นเดียวกัน (ดูเพิ่มเติมที่ Schaeffer, 1998: 612) กล่าวคือ แม้ทั้งสองเพศจะมีคุณลักษณะที่ต่างกัน แต่คุณลักษณะดังกล่าวก็เป็นไปเพื่อช่วยให้ทั้งสองบรรลุความต้องการของตนเอง ความต้องการที่มีร่วมกัน และสร้างสังคมการเมืองที่สมบูรณ์แบบขึ้นมา

ถ้าทั้งสองเพศต้องอาศัยซึ่งกันและกันในการบรรลุเป้าหมายร่วมบางอย่างที่มีผลต่อการมีจริยธรรม ย่อมหมายความว่า เป้าหมายดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการบรรลุเสรีภาพอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ด้วยเช่นกัน เนื่องด้วยสำหรับรุสโซ หากเรามีเสรีภาพในสภาพสังคมได้ เท่ากับว่าเราต้องมีเสรีภาพเชิงศีลธรรมเท่านั้น เพราะฉะนั้น ถ้าทั้งสองเพศมีส่วนร่วมในการสร้างคนที่มีจริยธรรม และสังคมต้องการความช่วยเหลือจากทั้งสองเพศ ย่อมเท่ากับว่า ทั้งสองเพศมีผลต่อกันในการเข้าถึงเสรีภาพด้วยนั่นเอง

ข้อโต้แย้งเกี่ยวกับความแตกต่างทางเพศ

จากปัญหาเรื่องการแบ่งแยกความต่างระหว่างเพศในข้างต้น สร้างปัญหาตามมาว่า ธรรมชาติที่สอดคล้องกับหน้าที่ของผู้หญิง ส่งผลให้ผู้หญิงมีธรรมชาติที่เป็นรองผู้ชายหรือไม่ เมื่อการอธิบายธรรมชาติของผู้หญิงไม่สามารถแยกพิจารณาออกจากเงื่อนไขทางสังคมได้ ในทางกลับกัน ผู้ชายมีธรรมชาติเช่นเดียวกับมนุษย์ในสภาพธรรมชาติ

นักสตรีนิยมบางท่านวิจารณ์ว่า รุสโซเปลี่ยนการอธิบายธรรมชาติของ

มนุษย์จากสภาพธรรมชาติที่ทุกคนเท่าเทียมกัน มาสู่การยืนยันว่าทั้งสองเพศมีธรรมชาติที่ต่างกัน กล่าวคือ ในสภาพสังคม รุสโซไม่ได้ใช้มาตรฐานเดียวกับการอธิบายธรรมชาติของมนุษย์ในสภาพธรรมชาติ ทำให้ความเท่าเทียมกันทางธรรมชาติของทั้งสองเพศเปลี่ยนไป ผู้ชายเท่านั้นที่มีธรรมชาติเช่นมนุษย์ในสภาพธรรมชาติ เราอาจสรุปได้ว่ารุสโซเปลี่ยนจุดยืนในการอธิบายธรรมชาติของผู้หญิง และปิดกั้นการบรรลุศักยภาพในความเป็นมนุษย์ของผู้หญิง ผู้หญิงจึงไม่สามารถบรรลุเสรีภาพได้เฉกเช่นผู้ชาย

การตอบคำถามในข้างต้น ผู้เขียนขอยกข้อโต้แย้งของซูซาน มอลเลอร์ โอคิน (Susan Moller Okin) เป็นหลักในการพิจารณา เพราะโอคินถือเป็นบุคคลแรก ๆ ที่วิจารณ์ว่ารุสโซแบ่งแยกธรรมชาติของทั้งสองเพศอย่างไม่เท่าเทียม เขากล่าวว่า รุสโซยืนยันธรรมชาติผู้หญิงโดยไม่ได้ตัดลักษณะทางสังคมที่ให้ผู้หญิงมีธรรมชาติที่เป็นรองผู้ชาย เมื่อเข้าใจธรรมชาติของผู้หญิงเช่นนี้ บทบาทของผู้หญิงในครอบครัวและในสังคมการเมืองจำเป็นต้องสอดคล้องกับธรรมชาติของผู้ชายตามไปด้วย ผู้หญิงจึงมีธรรมชาติเป็นรองผู้ชาย การอธิบายลักษณะนี้คือการให้เกณฑ์กำหนดธรรมชาติของผู้หญิงที่แตกต่างจากเกณฑ์กำหนดธรรมชาติของผู้ชาย และเมื่อประกอบกับมโนทัศน์เรื่องของความเสมอภาคและเสรีภาพของรุสโซแล้ว ผู้หญิงจึงขาดเสรีภาพในลักษณะเดียวกันกับผู้ชาย

อย่างไรก็ตาม โอคินตระหนักดีว่า รุสโซพยายามจะให้เหตุผลว่าผู้หญิงสามารถจะเชื่อฟังผู้ชายและเป็นนายของผู้ชายได้ เพียงแต่การให้เหตุผลของรุสโซก็ยังไม่ได้ช่วยให้ธรรมชาติของผู้หญิงเท่าเทียมกับผู้ชาย นั่นคือ ถ้ารุสโซอธิบายธรรมชาติของผู้หญิงสอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมที่ผู้หญิงถูกจำกัดหน้าที่ไว้ภายในบ้านและต้องเชื่อฟังผู้ชายแล้ว ธรรมชาติของผู้หญิงจึงเป็นรองผู้ชายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

โอคินจึงสรุปว่ารุสโซไม่สามารถปลดลักษณะทางสังคมออกจากธรรมชาติ

ของผู้หญิงได้อย่างหมดจด ผู้หญิงจึงไม่สามารถบรรลุศักยภาพในการพัฒนาตนเองตามเงื่อนไขของรุสโซได้ เมื่อครอบครัวของรุสโซคือลักษณะของครอบครัวที่มีหัวหน้าเป็นผู้ชาย ดังนั้น ผู้ชายเท่านั้นที่มีอำนาจสูงสุดเพียงหนึ่งเดียวในการตัดสินปัญหาภายในครอบครัว รวมทั้งมีอำนาจสูงสุดอย่างสมบูรณ์เหนือผู้หญิง (ภรรยา) เพื่อสนับสนุนความสมบูรณ์ของครอบครัว เท่ากับเป็นการยืนยันกฎในการปกครองภายในครอบครัวที่มีหัวหน้าเป็นผู้ชาย ซึ่งนัยยะหนึ่งคือการอธิบายถึงธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้น เมื่อผู้หญิงมีธรรมชาติที่ต้องเชื่อฟังผู้ชาย จึงเท่ากับเป็นการตอกย้ำว่ารุสโซอธิบายธรรมชาติระหว่างผู้หญิงและผู้ชายอย่างไม่เท่าเทียมกัน (ดูเพิ่มเติมที่ Okin, 1979: 400) กล่าวคือ การแบ่งหน้าที่ของทั้งสองเพศภายในครอบครัวทำให้ธรรมชาติดั้งเดิมของผู้หญิงที่เคยเท่าเทียมและมีเสรีภาพเฉกเช่นผู้ชายหายไป กลายเป็นมีธรรมชาติที่เป็นรองแทน ผู้หญิงเสียเสรีภาพของตนเองเพื่อสร้างความสมบูรณ์ของครอบครัว ผู้หญิงจึงต้องเป็นเพศที่ควรจะเชื่อฟังผู้ชาย นำมาสู่ข้อสรุปว่า รุสโซอ้างจุดยืนในการอธิบายธรรมชาติของทั้งสองเพศอย่างแตกต่างกัน กล่าวคือ การอธิบายธรรมชาติของผู้ชายเป็นไปในทิศทางหรือลักษณะของมนุษย์ในสภาพธรรมชาติ ในทางกลับกัน ผู้หญิงได้รับการอธิบายธรรมชาติผ่านโครงสร้างของครอบครัว ผู้หญิงจึงไม่สามารถบรรลุเสรีภาพของมนุษย์ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมได้ ดังนั้น ธรรมชาติของผู้หญิงจึงมีเป้าหมายเพียงแค่บรรลุความสุขในชีวิตครอบครัวเท่านั้น (ดูเพิ่มเติมที่ Okin, 1979: 413)

โอคินเห็นว่า การอธิบายธรรมชาติของมนุษย์เช่นนี้มีผลต่อเรื่องของการศึกษาสำหรับทั้งสองเพศตามไปด้วย นั่นคือ ทั้งสองเพศต้องได้รับการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะทางธรรมชาติดังกล่าว การที่รุสโซอธิบายธรรมชาติของผู้หญิงว่าต้องเชื่อฟังผู้ชาย ผู้หญิงจึงได้รับการศึกษาเพียงเพื่อทำให้ผู้ชายพึงพอใจเท่านั้น (ดูเพิ่มเติมที่ Okin, 1979: 401)

ในทางกลับกัน ผู้ชายกลับได้รับการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเองให้บรรลุศักยภาพของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และความเป็นพลเมืองที่ดี (ดูเพิ่มเติมที่ Okin, 2002: 97) ฉะนั้นหากถามถึงธรรมชาติของผู้หญิง ก็ต้องพิจารณาผ่านธรรมชาติของผู้ชายเท่านั้น ด้วยเหตุนี้เอง การอธิบายธรรมชาติของผู้หญิงของรุสโซจึงไม่สามารถกลับไปพิจารณาตามมาตรฐานเดิมในสภาพธรรมชาติที่ทุกคนมีความเท่าเทียมกันได้อีก (ดูเพิ่มเติมที่ Okin, 1979: 404)

เมื่อธรรมชาติของผู้หญิงต้องขึ้นอยู่กับผู้ชาย ผู้หญิงจึงไม่สามารถตอบสนองหลักเจตจำนงร่วมซึ่งเป็นหลักการที่ยืนยันการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ โอคินคิดว่า การอธิบายธรรมชาติของผู้หญิงภายใต้เงื่อนไขทางสังคมของรุสโซ ยิ่งทำให้ผู้หญิงออกห่างจากเรื่องทางการเมืองด้วยเหตุผลสามประการคือ หนึ่ง ผู้หญิงไม่ได้อยู่ภายใต้หลักเจตจำนงร่วมเพราะผู้ชายเท่านั้นที่เป็นนายตนเองและมีอิสระในการกระทำ ผู้ชายจึงเป็นผู้ปกครองของผู้หญิง สอง เมื่อเสรีภาพของรุสโซมีเงื่อนไขว่า มนุษย์จะมีเสรีภาพก็ต่อเมื่อมนุษย์เชื่อฟังกฎที่ตนเองเป็นผู้สร้าง ส่งผลให้ผู้ชายเท่านั้นที่สามารถตอบสนองหลักการนี้ได้ เพราะผู้ชายเท่านั้นที่สามารถออกกฎหมาย ฉะนั้น ผู้ชายเท่านั้นที่สามารถเชื่อฟังกฎที่ตนเองเป็นผู้สร้างได้ และสามคือ ผู้หญิงไม่สามารถปกครองตนเอง (self-government) ได้ เพราะผู้หญิงต้องอยู่ภายใต้กฎของสามีภายใต้ความสัมพันธ์ทางครอบครัวแบบมีหัวหน้าเป็นผู้ชาย ปรัชญาการเมืองของรุสโซจึงเสนอเพียงแค่การฟื้นฟูเสรีภาพสำหรับผู้ชายเท่านั้น (ดูเพิ่มเติมที่ Okin, 2002: 91-93)

จากข้อโต้แย้งของโอคินที่กล่าวมาในข้างต้น ยืนยันว่า รุสโซอธิบายธรรมชาติของผู้หญิงและผู้ชายจากจุดยืนที่แตกต่างกันจนทำให้ผู้หญิงมีธรรมชาติที่เป็นรองผู้ชาย อย่างไรก็ตาม โอคินไม่ได้ให้ความชัดเจนว่าเพราะเหตุใดข้ออ้างของรุสโซที่ว่าธรรมชาติของทั้งสองเพศไม่สามารถ

เปรียบเทียบกันได้เรื่องความเท่าเทียมและการมีอำนาจของผู้หญิง จึงยังไม่สามารถช่วยให้ผู้หญิงสามารถพัฒนาตนเองไปสู่การบรรลุเป้าหมายในลักษณะเดียวกับผู้ชายได้ นักสตรีนิยมบางท่านที่มีความเชื่อเช่นเดียวกับโอคิน ได้ให้เหตุผลเพิ่มเติมเพื่อสนับสนุนข้อโต้แย้งของโอคิน เช่น เอลส์ วีสแทด (Else Wiestad) และ ลอรี เจ. มาร์โซ (Lori J. Marso) ได้ให้เหตุผลและอธิบายต่อจากโอคินว่า แม้รุสโซจะอธิบายว่าผู้หญิงสามารถมีอำนาจเหนือผู้ชายได้ แต่การมีอำนาจเหนือนั้นยังไม่ได้ทำให้ผู้หญิงมีธรรมชาติที่อ้างจากจุดเดียวกับผู้ชาย ทั้งสองคนจึงเห็นว่ารุสโซยังคงให้ผู้หญิงมีธรรมชาติที่เป็นรองผู้ชาย และผู้หญิงก็ไม่สามารถบรรลุศักยภาพในการพัฒนาตนเองเช่นเดียวกับผู้ชายได้

วีสแทดกล่าวว่า เหตุผลของรุสโซที่ว่าผู้หญิงจำเป็นต้องอดทนเพราะผู้หญิงต้องพึ่งความแข็งแรงของผู้ชาย และการพึ่งพานี้ช่วยให้ผู้หญิงสามารถปกครองผู้ชายได้ ประกอบกับผู้หญิงมีพลังทางอ้อมที่สามารถกระทำสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเองและมีอำนาจเหนือผู้ชายในพื้นที่ทางความรัก การอธิบายเช่นนี้ยังไม่สามารถทำให้ผู้หญิงมีธรรมชาติที่เท่าเทียมกับผู้ชาย เพราะการเข้าใจธรรมชาติของผู้หญิงเช่นนี้ก็ยังเป็นรองผู้ชาย อีกทั้งยังสร้างคำถามตามมาได้ว่า พลังในทางอ้อมของผู้หญิงดังกล่าวเป็นพลังที่แท้จริงหรือไม่ (ดูเพิ่มเติมที่ Wiestad, 2002: 169-170) นั่นคือ เมื่อรุสโซอธิบายธรรมชาติของผู้ชายว่ามีเสรีภาพโดยไม่ต้องพึ่งพาใครและมีพลังที่พอเพียงในตนเอง ในทางกลับกัน เขาอธิบายธรรมชาติของผู้หญิงว่าไม่มีเสรีภาพและต้องเชื่อฟังผู้ชาย ทัศนะของรุสโซจึงไม่ต่างจากทัศนะของอริสโตเติลที่มองว่าผู้ชายคือผู้นำและเป็นนายของธรรมชาติผู้หญิง การที่ผู้หญิงต้องเชื่อฟังผู้ชายก็เพราะผู้หญิงมีสภาพที่ติดตัวมาแต่กำเนิดว่าเป็นผู้ที่ต้องพึ่งพาคนอื่น (ดูเพิ่มเติมที่ Wiestad, 2002:173) ส่งผลให้คุณลักษณะของครอบครัวแบบมีหัวหน้าเป็นผู้ชายของรุสโซ ยิ่งทำให้

ผู้หญิงไม่สามารถมีอำนาจภายในครอบครัวได้อย่างแท้จริง ผู้หญิงจึงเป็นเพียงตัวช่วยสำคัญในระบบอำนาจภายใต้ครอบครัวที่ผู้ชายเป็นหัวหน้าเท่านั้น เพราะถ้าผู้หญิงจะมีอำนาจที่แท้จริงได้ อำนาจสูงสุดภายในครอบครัวไม่ควรมีเพียงหนึ่ง แต่ควรแบ่งเป็นสองส่วน และอำนาจของทั้งสองส่วนไม่ควรจะขัดแย้ง แต่ต้องเกื้อกูลกัน เพื่อสร้างความสมบูรณ์ของครอบครัว (ดูเพิ่มเติมที่ Wiestad, 2002: 184)

วีสแทดจึงสรุปว่า เหตุผลที่รุสโซอธิบายธรรมชาติของผู้หญิงเป็นเหตุผลที่มีอคติ เพราะรุสโซไม่ได้อธิบายธรรมชาติของผู้หญิงในลักษณะที่แยกออกจากลักษณะต่างๆ ทางสังคม หรือใช้มาตรฐานในการอธิบายมนุษย์ในสภาวะธรรมชาติที่มีเสรีภาพและไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใดเช่นที่อธิบายธรรมชาติของผู้ชาย (ดูเพิ่มเติมที่ Wiestad, 2002: 171) เมื่ออำนาจของผู้หญิงไม่สามารถเป็นอำนาจที่แท้จริง มาร์โซจึงเห็นว่า อำนาจที่เหนือกว่าของผู้หญิงก็เป็นเพียงแค่ส่วนเสริมเพื่อสร้างพลังความสามารถของผู้ชายและช่วยให้ผู้ชายสามารถรักษาสภาพของความเป็นนายของผู้หญิงไว้ได้เท่านั้น (ดูเพิ่มเติมที่ Marso, 2002: 246-247) ดังนั้น ธรรมชาติของผู้หญิงจึงมีความเป็นรองและไม่สามารถมีส่วนร่วมในการสร้างผลประโยชน์เชิงสาธารณะ (public interests)[3] กล่าวคือ เมื่อรุสโซเห็นว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองคือการเข้าไปค้นหาว่าผลประโยชน์ของส่วนรวมคืออะไร ย่อมหมายความว่า เมื่อผู้หญิงไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ ผู้หญิงก็ไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างผลประโยชน์ร่วมทางสังคมได้ด้วยเช่นกัน ผู้หญิงจึงไม่ได้รับการฝึกฝนมาเพื่อให้ทำหน้าที่นี้ เมื่อประกอบกับผู้หญิงต้องให้การสนับสนุนและเชื่อฟังผู้ชายยิ่งชัดเจนว่าผู้หญิงไม่สามารถมีส่วนร่วมในการสร้างผลประโยชน์ร่วมทาง

[3] ผู้เขียนขอแปลคำว่า public interest ว่าผลประโยชน์เชิงสาธารณะ เพื่อคงความหมายที่รุสโซใช้เนื่องด้วยสำหรับรุสโซแล้วคำนี้หมายถึงผลประโยชน์ร่วมของพลเมืองทุกคนในรัฐ

สังคมได้อย่างแท้จริง มาร์โซจึงสรุปว่า สมาชิกในสังคมที่สามารถจะพัฒนาตนเองเพื่อสร้างผลประโยชน์เชิงสาธารณะได้ มีเพียงแค่ผู้ชายที่มีส่วนร่วมทางการเมืองเท่านั้น เท่ากับว่าในสังคมการเมืองของรุสโซ มีบุคคลเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นที่สามารถมีส่วนร่วมต่อการสร้างผลประโยชน์เชิงสาธารณะและสามารถมีเสรีภาพในการกระทำของตนเองได้อย่างแท้จริง ด้วยเหตุผลทั้งหมดที่กล่าวมา เขาจึงให้ข้อสรุปสุดท้ายว่า ผู้ชาย (ที่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง) เท่านั้นที่มีอำนาจอยู่เหนือสมาชิกทุกคนในสังคมและสามารถพัฒนาเสรีภาพของตนเองให้บรรลุผลในทิศทางที่รุสโซปรารถนาได้ (ดูเพิ่มเติมที่ Marso, 2002: 251-253)

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่ารุสโซไม่ได้ต้องการอธิบายธรรมชาติของผู้หญิงและผู้ชายด้วยการอ้างอิงจุดยืนที่ต่างกัน เนื่องด้วยรุสโซตั้งใจจะใช้เกณฑ์เดียวกันในการพิจารณาธรรมชาติของมนุษย์ แต่รุสโซก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าคุณลักษณะทางธรรมชาติของทั้งสองเพศมีหลายอย่างที่ไม่เหมือนกันแม้ทั้งสองเพศจะอยู่ในสภาพดั้งเดิม แต่อาจเป็นเพราะความต่างเหล่านั้นไม่ได้ส่งผลต่อความไม่เท่าเทียมทางธรรมชาติ เมื่อมนุษย์ในธรรมชาติมีชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาใคร ความต่างระหว่างเพศจึงไม่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของแต่ละเพศ ทั้งสองเพศจึงมีความเท่าเทียมกันและมีเสรีภาพในแบบเดียวกัน ซึ่งผู้เขียนเชื่อว่า หากรุสโซตั้งใจจะอธิบายความต่างของทั้งสองเพศว่ามาจากจุดยืนที่แตกต่างกันจริง รุสโซคงไม่พยายามยืนยันไว้ในหลาย ๆ งานเขียนว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมามีเสรีภาพและมีความเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นจริงนอกจากรุสโซจะเสนอสิ่งที่ขัดแย้งกันเองแล้ว เขายังเสนอสิ่งที่หลุดออกจากสมมติฐานที่เขาได้ตั้งไว้ว่างานเขียนทุกชิ้นของเขามีความสอดคล้องกันทางเนื้อหาอีกด้วย เหตุผลนี้ผู้เขียนคิดว่าเพียงพอที่จะทำให้เราฉุกคิดด้วยว่าการยืนยันว่ารุสโซอธิบายธรรมชาติของทั้งสองเพศมาจากจุดยืนที่ต่างกัน

ถือเป็นการกล่าวหารุสโซอย่างไร้ความเป็นธรรมหรือไม่

ดังนั้นการที่โอคินสรุปว่ารุสโซบรรยายธรรมชาติของผู้หญิงภายใต้เงื่อนไขทางสังคม เหตุผลนี้ไม่จำเป็นต้องนำมาสู่ข้อสรุปที่ว่ารุสโซใช้เกณฑ์ที่ต่างกันในการอธิบายธรรมชาติของทั้งสองเพศอย่างที่โอคินกล่าวหา อาจเป็นไปได้ว่ารุสโซมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับธรรมชาติของทั้งสองเพศว่าต้องมีคุณลักษณะที่ต่างกัน แต่ความเข้าใจของรุสโซนี้ก็ไม่ได้ยืนยันว่าเขาอ้างธรรมชาติของทั้งสองเพศจากจุดยืนที่แตกต่างกัน

ตัวอย่างในงานเขียน *Emile* หลายตอนได้แสดงให้เห็นว่ารุสโซมีความต้องการที่จะใช้เกณฑ์เดียวกันในการอธิบายธรรมชาติของทั้งสองเพศ เช่น ตอนที่รุสโซอธิบายว่า เหตุผลที่เด็กผู้หญิงใช้เวลาเกือบทั้งวันกับการแต่งตัวตุ๊กตานั้นมาจากธรรมชาติของเด็กผู้หญิงที่ชอบแต่งตัว ชอบเครื่องประดับและกระจก ส่วนเด็กผู้ชายมีธรรมชาติที่ชอบค้นหาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวและเสียง จึงชอบเสียงกลอง ชอบรองเท้าหุ้มข้อ และชอบเล่นรถ ธรรมชาติเหล่านี้เป็นสิ่งที่แต่ละเพศมีก่อนที่จะได้รับอิทธิพลจากสังคม (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1979: 367) นั่นเท่ากับว่า รุสโซยังเชื่อว่ามีธรรมชาติหลายอย่างที่ติดตัวแต่ละเพศมาก่อนเข้ามาอยู่ในสังคม นอกจากนั้น เขายังกล่าวอีกว่า ทั้งสองเพศมีคุณลักษณะของความสุภาพหรือการมีมารยาทอย่างแตกต่างกัน ความแตกต่างนี้ไม่ได้มาจากได้รับการศึกษาของทั้งสองเพศ แต่มาจากธรรมชาติที่ทั้งสองเพศมีไม่เหมือนกัน ความสุภาพของผู้ชายจะมีลักษณะของความพร้อมที่จะช่วยเหลือมากกว่าผู้หญิง ส่วนผู้หญิงมีลักษณะน่าทะนุถนอมมากกว่าผู้ชาย ความสุภาพของผู้ชายจะแสดงออกถึงความสามารถที่จะปกป้องผู้หญิงได้ ส่วนผู้หญิงแสดงออกในลักษณะของความอ่อนโยนและความอดทน คุณลักษณะเหล่านี้ช่วยให้ผู้หญิงสามารถเชื่อฟังคนที่ไม่สมบูรณ์แบบอย่างผู้ชายได้ (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1979: 370,376) เหตุผลที่กล่าวมาชี้ให้เห็นว่ารุสโซไม่ได้เปลี่ยนจุดยืนใน

การยืนยันการกล่าวถึงธรรมชาติของทั้งสองเพศ เพราะคุณลักษณะหลายอย่างที่ทั้งสองเพศมีในสภาพสังคมก็เป็นสิ่งที่มีในสภาพธรรมชาติเช่นกัน

นอกจากนั้นแล้ว เมื่อพิจารณาในบทที่ 5 ของ *Emile* เราจะพบว่า รุสโซยังพยายามจะแยกธรรมชาติออกเป็นสองความหมาย นั่นคือมีธรรมชาติที่หมายถึงธรรมชาติดั้งเดิมก่อนมีสังคมและธรรมชาติภายในสังคม โดยธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ทั้งสองเพศต่างกันทางกายภาพ ซึ่งความไม่เหมือนนี้ธรรมชาติให้มาเพื่อช่วยให้ทั้งสองเพศเหมาะสมกัน และคุณลักษณะที่ต่างกันทางกายภาพมีผลต่อธรรมชาติที่ต่างกันในสังคม ซึ่งธรรมชาติในสภาพสังคมถูกนิยามผ่านบทบาทและหน้าที่ที่เหมาะสมกับลักษณะทางกายภาพเหล่านั้น เพื่อให้ทั้งสองเพศสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเหมาะสมที่สุด (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1979: 406) แสดงให้เห็นว่ารุสโซพยายามจะสร้างความชัดเจนในการกล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ เราอาจยืนยันได้ว่า รุสโซไม่ได้เปลี่ยนจุดยืนในการกล่าวถึงธรรมชาติของทั้งสองเพศ เพราะธรรมชาติของมนุษย์ภายในสังคมก็มีที่มาจากธรรมชาติดั้งเดิมก่อนมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและรัฐ โดยลักษณะทางธรรมชาติเหล่านั้นได้รับการพัฒนาผ่านโครงสร้างทางสังคมเพื่อให้แต่ละเพศสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมบูรณ์ขึ้น

เมื่อมนุษย์จำเป็นต้องมีเงื่อนไขระหว่างกัน และธรรมชาติของทั้งสองเพศมีผลต่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ธรรมชาติของผู้ชายจึงต้องมีลักษณะแข็งแรงและสามารถกระทำสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ส่วนผู้หญิงมีธรรมชาติที่อ่อนแอและต้องเชื่อฟังผู้ชาย ผู้เขียนคิดว่า เหตุผลที่รุสโซมีความเชื่อเช่นนี้มาจากความเชื่อเกี่ยวกับสภาพธรรมชาติที่ว่ามนุษย์มีวิถีการดำเนินชีวิตไม่ต่างจากสัตว์ ดังนั้นเมื่อมีการร่วมประเวณีกันจะไม่มีพันธะใด ๆ ระหว่างกัน ถ้าผู้หญิงตั้งครรภ์ ผู้หญิงก็จะต้องเป็นผู้ที่ดูแลบุตรเอง ย่อมหมายความว่า ผู้เป็นพ่อไม่จำเป็นต้องมีความรับผิดชอบ

ใดๆ ต่อเด็กที่เกิดมา พอมนุษย์ได้เข้ามาอยู่ร่วมกัน สังคมแรกที่เกิดขึ้นก็คือสังคมครอบครัว ภายใต้สภาพครอบครัว มนุษย์มีพันธะและความผูกพันระหว่างกัน ทำให้มนุษย์ไม่ได้มีชีวิตเพียงแค่ตนเองได้อีกต่อไป เมื่อประกอบกับเหตุผลว่าผู้หญิงคือผู้ที่ตั้งครรภ์และผู้หญิงมีธรรมชาติทางกายภาพที่อ่อนแอกว่า ฉะนั้น ในสภาพครอบครัว ถ้าผู้หญิงต้องการความมั่นใจว่าจะมีผู้รับผิดชอบในบุตรและตนเอง ผู้หญิงจึงจำเป็นต้องเชื่อฟังผู้ชาย

การที่ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิงจึงไม่ได้เป็นสิ่งที่มาพร้อมกับมนุษย์ในสภาพธรรมชาติ เหตุผลนี้เองทำให้นักสตรีนิยมเช่น ลินดา ลังเงอ (Lynda Lange) อธิบายว่า ภายใต้สภาพธรรมชาติ แม้ว่าผู้หญิงจะมีสภาพทางกายภาพที่อ่อนแอกว่าผู้ชาย แต่ถ้าทั้งสองเพศไม่จำเป็นต้องพึ่งพากัน ย่อมเท่ากับว่าผู้หญิงสามารถเลี้ยงดูตนเองรวมทั้งเลี้ยงดูบุตรที่เกิดมาได้โดยลำพัง ในทางตรงกันข้าม สภาพสังคมมนุษย์ต้องพึ่งพากัน ผู้หญิงไม่สามารถเป็นแบบเดิมได้อีกต่อไป และถ้าการแบ่งแยกแรงงานระหว่างเพศมีผลต่อหน้าที่ภายใต้โครงสร้างทางสังคม ธรรมชาติที่ทั้งสองเพศได้รับผ่านโครงสร้างทางสังคมก็เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้หญิงเช่นเดียวกัน กล่าวคือเพื่อปกป้องการละเมิดและการข่มขู่จากความเหนือกว่าทางกายภาพที่ผู้ชายมี และถ้าพิจารณากันที่เหตุผลอื่นๆ อีก เราจะพบว่าความอ่อนแอจนต้องเชื่อฟังผู้ชายของผู้หญิง ก็สามารถทำให้เกิดคุณธรรมภายในครอบครัวได้เช่นกัน เพราะคุณธรรมของผู้หญิงจะช่วยสร้างคุณธรรมของพลเมืองในสังคม เมื่อผู้หญิงคือผู้ที่เปรียบเสมือนครูสอนศีลธรรมคนแรกให้กับเด็ก เด็กจะดีหรือไม่ดีจึงขึ้นอยู่กับการเลี้ยงดูของผู้ที่เป็นแม่ ซึ่งธรรมชาติในการดูแลนี้สืบเนื่องมาจากสัญชาตญาณในความเป็นแม่ที่มีโดยธรรมชาติ นั่นหมายความว่า ธรรมชาติของผู้หญิงน่าจะมีคุณลักษณะบางอย่างที่เป็นจุดเริ่มต้นทางจริยธรรมได้ดีกว่าผู้ชาย ลังเงอจึงเห็นว่าการมีคุณธรรมของ

ผู้หญิงใกล้เคียงสภาพธรรมชาติมากกว่าคุณธรรมของผู้ชายเสียอีก (ดูเพิ่มเติมที่ Lange, 2002: 29-30)

เมื่อความสมดุลระหว่างเพศขึ้นอยู่กับข้ออ้างที่ว่าทั้งสองเพศเป็นส่วนเสริมซึ่งกันและกัน ผู้หญิงจึงต้องพึ่งผู้ชายเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเองในพื้นที่อื่นๆ ทางสังคม (นอกเหนือจากสถาบันครอบครัว) ส่วนผู้ชายต้องพึ่งผู้หญิงเพราะผู้หญิงคือผู้ที่เลี้ยงดูบุตรและให้เป็นแบบอย่างที่ดีทางศีลธรรมสำหรับเด็ก เราอาจสรุปได้ว่า รุสโซไม่ได้อธิบายธรรมชาติของผู้หญิงและผู้ชายเพื่อยืนยันว่าใครเหนือกว่าหรือด้อยกว่า แต่อธิบายเพื่อช่วยให้เกิดความสมดุลระหว่างเพศและเพื่อบรรลุในการพัฒนาตัวเองของทั้งสองเพศ ดังนั้น แม้ว่าผู้หญิงจะมีธรรมชาติที่ต้องเชื่อฟังผู้ชาย แต่การเชื่อฟังของผู้หญิงก็เป็นไปเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างเพศด้วยเช่นกัน

สำหรับรุสโซแล้ว การเชื่อฟังผู้ชายของผู้หญิงไม่ได้ทำให้ผู้หญิงสูญเสียเสรีภาพ ในทางกลับกัน การเชื่อฟังนี้ช่วยให้ผู้หญิงสามารถมีอำนาจที่เหนือกว่าผู้ชายได้อย่างแท้จริง รุสโซให้เหตุผลว่า อำนาจที่เหนือกว่าของทั้งสองเพศแสดงออกในลักษณะที่ต่างกัน เพราะถ้าผู้หญิงต้องการจะมีอำนาจเหนือกว่าผู้ชายในขณะที่เชื่อฟัง ผู้หญิงไม่ควรใช้การออกคำสั่งแต่ควรใช้ความอ่อนแอและอ่อนโยนเป็นอำนาจในการสั่งแทน ความสามารถนี้ยืนยันการมีเสรีภาพของผู้หญิง เพราะการทำตามคำสั่งของผู้ชายไม่ได้แปลว่าผู้หญิงถูกบังคับ และสิ่งที่ผู้ชายสั่งต้องเป็นสิ่งที่ผู้หญิงต้องการจะทำด้วยสำหรับรุสโซ (ดังปรากฏให้เห็นจากในหลายตอนในบทที่ 5 ของงานเขียน *Emile*) นั่นเท่ากับว่า ผู้หญิงไม่ได้สูญเสียเสรีภาพในการเชื่อฟังตนเองแม้เวลาที่ต้องเชื่อฟังผู้ชาย

เราจึงไม่อาจสรุปได้ว่า รุสโซเปลี่ยนจุดยืนในการอธิบายธรรมชาติของผู้หญิงเพราะธรรมชาติหลายอย่างที่ผู้หญิงมีในสังคมก็เป็นธรรมชาติของผู้หญิงในสภาพธรรมชาติเช่นกัน เพียงแต่ธรรมชาติเหล่านั้นไม่ได้ส่งผลต่อ

ความเท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์ อีกทั้งแม้ในสภาพสังคมผู้หญิงต้องเชื่อฟังผู้ชายและไม่สามารถมีหน้าที่โดยตรงต่อการสร้างผลประโยชน์เชิงสาธารณะได้ แต่เหตุผลนี้ก็มิได้ทำให้ผู้หญิงมีธรรมชาติที่เป็นรองผู้ชายอย่างแท้จริง

ปัญหาเกี่ยวกับเสรีภาพ

เมื่อรุสโซอธิบายถึงหนทางในการเข้าถึงเสรีภาพอย่างชัดเจนว่าเพียงแค่ผ่านกระบวนการทางการเมืองเท่านั้น ประกอบกับเหตุผลที่ว่า ผู้หญิงมีหน้าที่จำกัดไว้ภายในบ้านและต้องเชื่อฟังผู้ชาย และผู้ชายเท่านั้นที่มีหน้าที่โดยตรงต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง ก่อให้เกิดข้อสงสัยว่า แม้ว่าทั้งสองเพศจะจำเป็นต้องพึ่งพากันและไม่สามารถขาดเพศใดเพศหนึ่งได้ แต่ใน *สัญญาประชาคม* รุสโซกล่าวว่า การมีเสรีภาพในสภาพสังคมคือการเป็นนายตนเองในลักษณะที่ออกกฎหมายในการปกครองตนเองและต้องอยู่ภายใต้หลักเจตจำนงร่วม (General Will)[4] ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง การที่ผู้หญิงไม่ได้มีส่วนร่วมในทางการเมือง ผู้หญิงจะมีเสรีภาพในลักษณะเดียวกันกับผู้ชายได้หรือไม่ ซึ่งถ้าไม่ รุสโซมีนัยยะเสนอความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศหรือกีดกันผู้หญิงออกจากการบรรลุความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยหรือไม่ อย่างไร

เมื่อพิจารณาประเด็นเรื่องเสรีภาพของรุสโซ เราจะพบว่า การบรรลุเสรีภาพในพื้นที่ทางการเมืองเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น[5] ซึ่งการที่เสรีภาพ

---

[4] โดยรุสโซได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับเงื่อนไขของกระบวนการเข้าถึงเสรีภาพของมนุษย์ซึ่งต้องอาศัยหลักการสำคัญคือ หลักเจตจำนงร่วม (The General Will) และหลักเกี่ยวกับศาสนาของพลเมือง (Civil religion) ภายใต้การช่วยเหลือของผู้สร้างสถาบันทางสังคม (Legislator) เป็นสำคัญ ดูเพิ่มเติมได้ที่งานเขียน *The Social Contract*

[5] ถ้าพิจารณาเรื่องเสรีภาพของรุสโซ เราจะพบว่ารุสโซยังให้นิยามเกี่ยวกับเสรีภาพไว้ในอีกความหมายนั่นคือ การมีเสรีภาพก็คือการเป็นนายตนเองและสามารถเลือกสิ่งที่เหมาะสมกับตนเองได้โดยมีบทบาท

ในพื้นที่นี้หมายถึงการเป็นนายตนเองและการเชื่อฟังกฎที่ตนเองเป็นผู้สร้าง ใครก็ตามที่จะมีเสรีภาพในลักษณะนี้ได้จะต้องเป็นพลเมืองที่ทำหน้าที่ทางการเมืองเท่านั้น นั่นก็คือผู้ชาย เพราะกระบวนการบรรลุเสรีภาพในพื้นที่นี้จำเป็นต้องอาศัยหลักเจตจำนงร่วมอันหมายถึงกฎหมายและเป็นที่มาของหลักการปกครองสูงสุดในการควบคุมพลเมืองของรัฐ บุคคลใดจะเป็นพลเมืองของรัฐได้บุคคลนั้นจะต้องเชื่อฟังในเจตจำนงร่วม และเงื่อนไขหนึ่งในการยืนยันว่ามนุษย์จะสามารถเชื่อฟังเจตจำนงร่วมได้โดยไม่สูญเสียเสรีภาพก็คือ การเชื่อฟังในสิ่งที่ตนเองเป็นผู้สร้าง การทำตามกฎหมายจึงหมายถึงการทำตามกฎที่ตนเองสร้างขึ้นนั่นเอง

จากเงื่อนไขในข้างต้นทำให้เกิดคำถามตามมาว่า ถ้าผู้หญิงไม่ได้มีส่วนร่วมโดยตรงต่อพื้นที่ทางการเมืองแล้ว ผู้หญิงจะขัดกับหลักเสรีภาพทางศีลธรรมที่หมายถึงการเป็นนายตนเองและเชื่อฟังกฎที่ตนเองเป็นผู้สร้างหรือไม่ เมื่อผู้หญิงเป็นเพียงแค่ผู้ที่เชื่อฟังกฎหมายแต่ไม่ได้ออกกฎหมาย ผู้หญิงจะตอบสนองหลักการนี้ได้อย่างไร กล่าวคือ ผู้หญิงสามารถอยู่ภายใต้หลักการของความเป็นพลเมืองเช่นเดียวกับผู้ชายได้หรือไม่ เมื่อความเป็นพลเมืองผู้ชายของรุสโซต้องออกกฎหมายและเชื่อฟังกฎที่ตนเองสร้างขึ้นเท่านั้นจึงจะมีเสรีภาพ และผู้หญิงเป็นเพียงพลเมืองที่ต้องเชื่อฟังในกฎที่ผู้ชายสร้างขึ้น นั่นแปลว่า รุสโซไม่ให้สิทธิผู้หญิงในการเชื่อฟังตนเองอย่างแท้จริงใช่หรือไม่

ทางคุณธรรมเป็นเครื่องกำกับหมายความว่าบุคคลที่มีเสรีภาพในความหมายนี้จะต้องสามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้แสดงออกมาได้อย่างเหมาะสมและวางอยู่บนพื้นฐานทางศีลธรรม ทำให้เสรีภาพในพื้นที่นี้ไม่ได้จำกัดเพียงแค่พลเมืองที่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเท่านั้น ซึ่งในบทความนี้จะไม่ลงในรายละเอียดเกี่ยวกับประเด็นเรื่องเสรีภาพอย่างครบถ้วน ซึ่งการบรรลุเสรีภาพในความหมายที่ไม่ได้อาศัยบริบททางการเมืองคือพื้นที่หนึ่งที่รุสโซให้ไว้เพื่อเปิดโอกาสในการตีความการมีเสรีภาพของผู้หญิง การนิยามเสรีภาพในบริบทนี้สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ผ่านงานเขียน *Emile the Political and The Art* และ *Julie*

ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา

ถ้ารุสโซเชื่อว่า ผู้หญิงสามารถเชื่อฟังผู้ชายได้โดยยังมีเสรีภาพได้จริง ก็น่าจะยืนยันได้ว่า ผู้หญิงสามารถเชื่อฟังกฎหมายที่ผู้ชายเป็นผู้กำหนดในพื้นที่ทางการเมืองได้โดยยังมีเสรีภาพเช่นกัน หากเราพิจารณาเหตุผลของความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและรัฐ เราจะพบว่า เมื่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัวถือเป็นพื้นฐานของการสร้างรัฐที่แข็งแรง วิถีปฏิบัติภายในครอบครัวจะช่วยสนับสนุนการสร้างรัฐและสร้างสมาชิกของรัฐที่มีคุณภาพ ด้วยเหตุนี้ทั้งสองพื้นที่จึงมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน เป้าหมายของครอบครัวและรัฐจึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด เมลิสสา เอ. บัตเลอร์ (Melissa A. Butler) จึงเห็นว่า การให้อำนาจผู้ชายในการปกครองผู้หญิงภายในครอบครัวเป็นสิ่งที่ช่วยให้การทำหน้าที่ของผู้ชายในพื้นที่ทางการเมืองสามารถเป็นไปได้ เพราะหน้าที่ของผู้ชายในฐานะของหัวหน้าครอบครัวกับหน้าที่ของพลเมืองมีคุณลักษณะที่ร่วมกันคืออำนาจในการปกครองที่มุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน (ดูเพิ่มเติมที่ Butler, 2002: 224-225)

เมื่อประกอบกับเหตุผลที่ว่า การทำงานของแต่ละเพศนอกจากจะมุ่งสู่เป้าหมายของตนเองแล้วยังต้องมุ่งสู่เป้าหมายที่ทั้งสองเพศมีร่วมกันด้วย จุดมุ่งหมายของแต่ละเพศจึงไม่ได้แยกจากกัน ฉะนั้น เป้าหมายในการทำงานของผู้หญิงจึงไม่ได้เป็นไปเพื่อตอบสนองอำนาจของผู้ชายแต่เป็นไปเพื่อช่วยให้ผู้หญิงบรรลุเป้าหมายที่มีร่วมกับผู้ชายมากกว่า การอธิบายเกี่ยวกับประเด็นนี้มีความซับซ้อน เนื่องจากการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นเงื่อนไขของการมีเสรีภาพในพื้นที่ทางการเมือง แต่ในเวลาเดียวกัน การแบ่งแยกหน้าที่ระหว่างเพศไว้อย่างชัดเจนของรุสโซทำให้ผู้หญิงจึงไม่สามารถเข้าไปมีหน้าที่โดยตรงต่อพื้นที่ทางการเมืองรวมทั้งการออกกฎหมายได้อย่างสิ้นเชิง

เมื่อรุสโซเชื่อว่า เป้าหมายร่วมระหว่างผู้หญิงและผู้ชายภายใต้บริบท

ทางสังคมเป็นไปเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ร่วมเชิงสาธารณะ เท่ากับว่ากฎหมายในการปกครองรัฐจำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์นี้ด้วยเช่นกัน และถ้าการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองก็คือการเข้าไปหาคำตอบว่าผลประโยชน์ส่วนรวมคืออะไร ประกอบกับเหตุผลที่รุสโซยืนยันว่าเจตจำนงร่วมไม่ใช่ผลรวมของเจตจำนงเฉพาะของแต่ละบุคคล ย่อมทำให้กฎหมายที่ออกมาควบคุมรัฐต้องไม่ใช่ผลรวมของความต้องการของเจตจำนงเฉพาะของพลเมืองทั้งหมดในรัฐ แต่การจะหาว่าผลประโยชน์ส่วนรวมหมายความว่าอย่างไร บุคคลที่เข้าไปมีส่วนร่วมจะต้องถามคำถามที่ถูกต้องสำหรับรุสโซด้วย ซึ่งการจะถามคำถามเช่นนี้ได้ผู้ถามจะต้องมีคุณธรรม

เมื่อกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมของพลเมืองผู้ชายจำเป็นต้องอาศัยการประคับประคองจากผู้หญิง ผู้หญิงจึงมีหน้าที่ในการประคับประคองผู้ชายให้อยู่ในวิถีของคุณธรรมด้วยเช่นกัน แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงมีความต้องการที่จะถูกปกครองด้วยกฎหมายที่มีความยุติธรรมเช่นกัน การที่ผู้หญิงเชื่อฟังกฎหมายที่มีความยุติธรรมซึ่งผู้ชายกำหนด ย่อมเท่ากับว่าผู้หญิงได้ทำตามกฎหมายที่ตนเองต้องการอย่างแท้จริงด้วย นั่นคือ ผู้หญิงได้บรรลุเสรีภาพพื้นที่ทางการเมืองจากการเชื่อฟังกฎหมายเช่นนี้ได้เช่นเดียวกันกับผู้ชายที่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่อาจเป็นไปได้ว่าผู้หญิงเป็นเพียงแค่เสียงส่วนน้อยเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อเวลาที่ผลจากการลงคะแนนออกมาแล้วมีเสียงของผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการลงคะแนนเป็นเสียงส่วนน้อย เสียงเหล่านี้ย่อมต้องถูกบังคับให้ทำตามกฎหมายที่ยุติธรรมทั้ง ๆ ที่ตนเองไม่ได้เป็นผู้กำหนด นั่นเท่ากับว่า บุคคลเหล่านี้ถูกบังคับให้บรรลุเสรีภาพภายใต้บริบททางการเมือง

อย่างไรก็ตาม กรณีการเชื่อฟังกฎหมายของเสียงส่วนน้อยที่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองกับผู้หญิงไม่เหมือนกันตรงที่ผู้ชายเหล่านั้นเข้าไปมีส่วนรวมในกระบวนการออกกฎหมาย ในขณะที่ผู้หญิงไม่สามารถทำได้

การเปรียบเทียบนี้จึงอาจตั้งคำถามได้ว่าเป็นการเปรียบเทียบที่ไม่สมเหตุสมผล แต่เมื่อเราพิจารณาที่เหตุผลของการออกกฎหมาย เราจะพบว่าเหตุผลก็คือผลประโยชน์ส่วนรวมสามารถพบได้ด้วยเสียงส่วนใหญ่

รุสโซได้กล่าวถึงความสำคัญของการลงคะแนนเสียงเพื่อค้นหาผลประโยชน์ร่วมทางสังคมว่า "...ยิ่งมีความกลมเกลียวในการประชุมมากเท่าใด ก็หมายความว่ามีความเห็นพ้องต้องกันมากจนใกล้เคียงกับมติเอกฉันท์ เจตจำนงร่วมก็จะมีอิทธิพลสูง แต่ถ้ามีความเห็นต่างและวุ่นวายมากในที่ประชุม ก็หมายความว่ามีการเพิ่มขึ้นของผลประโยชน์เฉพาะและรัฐจะยิ่งเสื่อมลง... จริงๆ แล้วแม้ในยามที่มีความปั่นป่วนวุ่นวายที่สุด การลงคะแนนของพลเมืองมักผ่านไปได้อย่างสงบด้วยเสียงข้างมาก โดยธรรมชาติของกฎหมายจะเรียกร้องให้ยอมรับในมติเอกฉันท์ นั่นคือข้อตกลงทางสังคม เพราะการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมเป็นการกระทำที่สมัครใจที่สุด... ถ้าการสร้างข้อตกลงทางสังคมแล้วเกิดผู้คัดค้าน การค้านของพวกเขาไม่ได้ทำให้ข้อตกลงทางสังคมตกไป ...เมื่อรัฐได้รับการจัดตั้งแล้ว การยินยอมที่จะอยู่ในรัฐโดยอาศัยในดินแดนของรัฐย่อมต้องยินยอมที่จะอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของรัฐด้วยเช่นกัน ผลของข้อตกลงทางสังคมเสียงส่วนใหญ่จะผูกมัดเสียงส่วนน้อยเสมอ" (Rousseau, 1978: 109-110)

นั่นเท่ากับว่า ภายใต้กระบวนการออกฎหมาย เสียงส่วนใหญ่จะมีอิทธิพลในการผูกมัดเสียงส่วนน้อย แม้ว่าเสียงส่วนน้อยจะไม่เห็นด้วย แต่เสียงส่วนน้อยก็ต้องทำตามมติเอกฉันท์ของเสียงส่วนใหญ่ เพราะบุคคลใดก็ตามที่อยู่ในรัฐ บุคคลนั้นต้องเชื่อฟังกฎหมายที่ยืนยันมติเอกฉันท์หรือข้อตกลงทางสังคม ดังนั้นแม้จะมีผู้คัดค้านมติเอกฉันท์ แต่ผู้คัดค้านเหล่านั้นก็มิได้ทำให้ข้อตกลงทางสังคมที่ได้หมดความชอบธรรม

เมื่อรุสโซยืนยันว่า เสรีภาพจะเกิดขึ้นได้ พลเมืองจะต้องเชื่อฟังกฎที่ตนเองเป็นผู้สร้าง ทำให้เกิดคำถามว่าเสียงส่วนน้อยที่ไม่เห็นด้วยกับ

กฎหมาย พวกเขายังคงมีเสรีภาพที่ยังเชื่อฟังตนเองอยู่หรือไม่ในเมื่อพวกเขาไม่ได้กำหนดกฎหมายแต่ต้องถูกบังคับให้เชื่อฟัง

การตอบคำถามนี้ รุสโซให้เหตุผลว่าถ้าเราจะตั้งคำถามเกี่ยวกับผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับเสียงส่วนใหญ่ว่า พวกเขาจะยังมีเสรีภาพได้อย่างไรหากพวกเขาต้องปฏิบัติตามกฎหมายซึ่งพวกเขาไม่เห็นด้วย คำถามนี้เป็นคำถามที่ไม่สมควรถามสำหรับรุสโซ เพราะเขาเชื่อว่า พลเมืองทุกคนต้องเห็นชอบกับกฎหมายแม้กฎหมายนั้นจะไม่ได้มาจากความเห็นของเขาก็ตาม รุสโซกล่าวว่า "...เจตจำนงที่แน่วแน่ของสมาชิกทุกคนในรัฐคือเจตจำนงร่วม พวกเขาเป็นพลเมืองและมีเสรีได้ด้วยเจตจำนงร่วมนี้ เมื่อมีการเสนอกฎหมายในที่ประชุม คำถามที่พลเมืองถูกถามจึงไม่ใช่คำถามว่าจะรับหรือไม่รับข้อเสนอที่ได้ แต่เป็นการค้นหาความสอดคล้องกับเจตจำนงร่วมที่เป็นของพวกเขาหรือไม่ ซึ่งแต่ละคนที่ได้ลงคะแนนก็ได้แสดงความเห็นของตนในเรื่องนี้ และการนับคะแนนเท่ากับเป็นการประกาศเจตจำนงร่วม ดังนั้น เมื่อมีความเห็นที่ตรงกันข้ามกับความเห็นของบุคคลคนหนึ่งเป็นเสียงส่วนใหญ่ ย่อมไม่ได้พิสูจน์เป็นอื่นนอกจากความเห็นของบุคคลนั้นผิดและสิ่งที่บุคคลนั้นคิดว่าเป็นเจตจำนงร่วม ถือว่าไม่เป็น แต่ถ้าบุคคลนั้นเสนอในสิ่งที่ขัดกับความเห็นของตนเองแล้วชนะเพราะเป็นเสียงส่วนใหญ่ ถือว่าบุคคลนั้นไม่เสรี" (Rousseau, 1978: 110-111)

จากทัศนะของรุสโซเกี่ยวกับเรื่องของการลงคะแนนเสียงชี้ให้เห็นว่ารุสโซมีความเชื่อว่าการค้นหาเจตจำนงร่วมไม่ได้ยืนยันว่าสิ่งที่ทุกคนเข้าไปมีส่วนร่วมในการค้นหาคือสิ่งที่มาจากความเห็นชอบของทุกคน แต่เป็นความจริงที่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของทุกคน นั่นคือแม้ผู้ที่คัดค้านเสียงส่วนใหญ่จะไม่เห็นด้วยกับมติที่ได้ แต่สิ่งที่ได้จากมติก็คือสิ่งที่สอดคล้องกับความปรารถนาที่แท้จริงของพวกเขา จึงเท่ากับว่า การถูก

บังคับให้เชื่อฟังเจตจำนงร่วมไม่ได้ทำให้พวกเขาสูญเสียเสรีภาพ ในทางตรงกันข้าม พวกเขาจะสูญเสียเสรีภาพ ก็ต่อเมื่อพวกเขาเสนอสิ่งที่ขัดแย้งกับความคิดของตนเองเพราะเห็นว่าสิ่งที่เสนอนั้นคือมติของเสียงส่วนใหญ่

เพราะฉะนั้น แม้เสียงส่วนน้อยจะไม่ได้เป็นผู้กำหนดกฎหมายแต่ต้องเชื่อฟังกฎหมาย จึงไม่ได้หมายความว่าเสียงส่วนน้อยสูญเสียเสรีภาพ แต่พวกเขากำลังเชื่อฟังความปรารถนาที่แท้จริงของตนเองที่สอดคล้องกับเจตจำนงร่วม

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเสียงส่วนน้อยจะยังมีเสรีภาพได้จากการเชื่อฟังกฎหมาย แต่ปัญหาหนึ่งของการลงคะแนนเสียงเพื่อค้นหาเจตจำนงร่วมก็คือ จำนวนที่เพียงพอของคะแนนเสียงที่จะยืนยันว่ามติเอกฉันท์จะให้คำตอบที่ถูกต้องและให้กฎหมายที่มีความยุติธรรมได้ เราจะรู้ได้อย่างไรว่าจำนวนของผู้ที่ลงคะแนนเสียงมีความเพียงพอที่จะทำให้เสียงส่วนใหญ่สามารถค้นพบผลประโยชน์ร่วมที่แท้จริงได้ การตอบคำถามนี้ ทางออกหนึ่งก็คือ เราสามารถพิจารณาได้จากการคำนวณของ Condorcet[6] ที่ว่าหากผู้ที่เข้าร่วมประชุม[7] มีความสามารถในการค้นหาคำตอบที่ถูกต้องมากกว่า 50% คำตอบที่ได้จากเสียงส่วนใหญ่ก็มีแนวโน้มสูงที่จะเป็นคำตอบที่ถูกต้อง แต่ถ้าจำนวนเสียงส่วนใหญ่มีมาก ความแน่ใจที่ได้จากคำตอบที่ถูกต้องย่อมมีมากขึ้นตามไปด้วย จำนวนเสียงส่วนใหญ่ที่มีมาก

---

[6] สูตรคณิตศาสตร์ที่ใช้ในการคำนวณของ Duncan Black ที่ Brian Barry อ้างถึงคือ

ให้ h = จำนวนสมาชิกที่เป็นเสียงส่วนใหญ่

k = จำนวนสมาชิกที่เป็นเสียงส่วนน้อย

v = เปอร์เซ็นต์ที่สมาชิกแต่ละคนมีโอกาสให้คำตอบที่ถูก

e = เปอร์เซ็นต์ที่สมาชิกแต่ละคนมีโอกาสให้คำตอบที่ผิด

ความน่าจะเป็นที่เสียงส่วนใหญ่จะให้คำตอบที่ถูกเท่ากับ v^{h-k}

[7] อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่าผู้ชายทุกคนสามารถเข้าร่วมประชุมเพื่อกำหนดกฎหมายได้เหมือนกัน เนื่องด้วยสำหรับรุสโซแล้วเขามีสมมติฐานเกี่ยวกับความสามารถของผู้ที่จะเข้าร่วมประชุมว่า ทุกคนที่เข้าร่วมประชุมต้องมีการศึกษาในระดับที่เพียงพอจนสามารถลงคะแนนเสียงได้

มาจากผู้เข้าประชุมจำนวนมาก เช่นถ้ามีจำนวนคนลงคะแนน 1,000 คน แล้วให้เสียงส่วนใหญ่ที่มีความสามารถในการค้นหาคำตอบที่ถูกต้องคิดเป็น 51% โอกาสที่เสียงส่วนใหญ่จะให้คำตอบที่ถูกต้องคิดเป็น 69% เท่ากับว่ามีโอกาสจะได้คำตอบที่ถูกต้องมากกว่า 2:1 อย่างไรก็ตาม ยิ่งมีจำนวนผู้ร่วมลงคะแนนเสียงมากเท่าใดคำตอบที่ได้จากเสียงส่วนใหญ่จะยิ่งมีความถูกต้องมากขึ้นเท่านั้น เช่นถ้าเรากำหนดให้เสียงส่วนใหญ่ที่มีความสามารถในการค้นหาคำตอบที่ถูกต้องเท่าเดิมคือ 51% แต่มีผู้เข้าร่วมลงคะแนนเสียงจำนวน 10,000 คน (5,100:4,900) โอกาสที่เสียงส่วนใหญ่จะให้คำตอบที่ถูกต้องมากขึ้นถึง 99.97% (Barry, 1967: 122) จากทั้งสองตัวอย่าง ถ้าเรากำหนดให้เสียงส่วนใหญ่ที่สามารถให้คำตอบที่ถูกต้องคิดเป็นร้อยละที่เท่ากัน จำนวนคนเข้าร่วมประชุมจะเป็นปัจจัยที่ทำให้เสียงส่วนใหญ่สามารถให้คำตอบที่ใกล้เคียงกับคำตอบที่ถูกต้องได้มากที่สุด

เพราะฉะนั้น การที่รุสโซกันผู้หญิงออกจากการทำหน้าที่นี้ และมีความมั่นใจว่าผู้หญิงสามารถบรรลุเสรีภาพทางศีลธรรมได้ รุสโซจำเป็นต้องอาศัยเหตุผลคือ เขาต้องมีความเชื่อว่าจำนวนผู้ชายมีมากเพียงพอที่จะทำให้เสียงส่วนใหญ่มากจนกระทั่งสามารถแน่ใจได้ว่าเราจะได้รับคำตอบที่ถูกต้อง จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยผู้หญิง ความเชื่อเช่นนี้ถือว่าสมเหตุสมผล เพราะถ้าจำนวนผู้ชายมีมากพอที่จะทำให้เสียงส่วนใหญ่สามารถให้คำตอบที่ถูกต้องได้ ย่อมเท่ากับว่า ถ้ามีจำนวนของผู้เข้าประชุมเพิ่มก็ไม่ได้ส่งผลให้ผลของการลงคะแนนต่างออกไปมาก ถ้าเราเข้าใจเช่นนี้ การมีส่วนร่วมในการออกกฎหมายก็มีบทบาทแค่ให้ความแน่ใจว่ามีจำนวนผู้เข้าประชุมมากพอ และการที่ผู้หญิงไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการออกกฎหมายเงื่อนไขนี้จึงไม่ได้เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ผู้หญิงขาดเสรีภาพ ถ้าหากมีผู้ประชุมมากพอที่จะทำให้กฎหมายมีความยุติธรรม การที่ผู้หญิงทำตามกฎหมายทั้งที่ไม่ได้เข้าร่วมประชุมก็มิได้ทำให้ผู้หญิงขาดเสรีภาพ เพราะเป็นการ

กระทำในสิ่งที่ตนเองต้องการอย่างแท้จริงเช่นเดียวกับผู้ชาย และแม้ว่าผู้หญิงจะไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการประชุมก็มิได้ทำให้กฎหมายมีผลเปลี่ยนแปลงความยุติธรรมแต่อย่างใด

เมื่อประกอบกับทัศนะของรุสโซที่ว่า ผลประโยชน์เชิงสาธารณะจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าขาดผู้หญิง ทำให้แม้ผู้ชายจะสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการออกฎหมายเพื่อผลประโยชน์เชิงสาธารณะ แต่ผู้ชายเพียงลำพังก็ไม่สามารถทำให้ผลประโยชน์ดังกล่าวเป็นจริงขึ้นมาได้ เพราะการสร้างผลประโยชน์เชิงสาธารณะจำเป็นต้องอาศัยบทบาทของผู้หญิงด้วยครึ่งหนึ่ง และผู้หญิงคือผู้ที่ช่วยปกป้องเรื่องทางศีลธรรมของสังคม เพราะผู้หญิงมีส่วนร่วมในการสร้างความรู้สึกของการเห็นคุณค่าในการกระทำเพื่อมุ่งผลประโยชน์ร่วมของรัฐ รวมทั้งช่วยให้เกิดความรักในกฎหมายและความปรองดองกันระหว่างพลเมืองได้ (ดูเพิ่มเติมที่ Rousseau, 1964: 89) นั่นเท่ากับว่า แม้ว่าผู้หญิงจะไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่ผู้หญิงสามารถเข้าไปมีบทบาทต่อพื้นที่เชิงสาธารณะได้เช่นเดียวกันกับผู้ชายนั่นเอง

ข้อสรุป

เราอาจสรุปได้ว่า ภายใต้หลักเสรีภาพที่รุสโซให้ไว้ผ่านพื้นที่ทางการเมืองที่หมายถึงการเป็นนายตนเองและเชื่อฟังกฎที่ตนเองเป็นผู้สร้างนั้น แม้ผู้หญิงจะไม่สามารถออกกฎหมาย แต่ผู้หญิงก็สามารถมีเสรีภาพที่ยังเป็นนายของตนเองและยังสามารถเชื่อฟังตนเองได้ในพื้นที่ทางการเมืองตามทัศนะของรุสโซได้เช่นเดียวกับผู้ชาย

ผู้เขียนมีความเชื่อว่า สิ่งที่ปรากฏในงานเขียนอื่นที่นอกเหนือจาก *สัญญาประชาคม* ได้สามารถสะท้อนให้เห็นว่า รุสโซมองข้ามเรื่องความแตกต่างทางเพศ ความสัมพันธ์แบบพึ่งพากันระหว่างเพศเกิดขึ้นเพื่อ

ตอบสนองความต้องการของแต่ละฝ่าย หากความต้องการของแต่ละฝ่ายมีเป้าหมายร่วมทางศีลธรรมอยู่ในกระบวนการบรรลุความต้องการเหล่านั้นแล้ว ย่อมเท่ากับว่า กระบวนการบรรลุความต้องการของแต่ละฝ่ายไม่สามารถตัดขาดจากกันได้ในเรื่องของจุดมุ่งหมาย ถ้าเป้าหมายที่ร่วมกันนี้ส่งผลต่อการสร้างสังคมที่ดีและพัฒนาศักยภาพของปัจเจกบุคคลให้สมบูรณ์ได้ในเวลาเดียวกัน ย่อมหมายความว่า ถ้าสมาชิกในสังคมไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม การมุ่งสู่เป้าหมายส่วนตัวของปัจเจกแต่ละคนย่อมไม่ใช่เป้าหมายสุดท้ายสำหรับเขาอย่างแท้จริง

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น เราอาจตีความได้ว่า สุดท้ายรุสโซไม่ได้พิจารณาประเด็นความต่างทางเพศเป็นหลัก หรือกีดกันเพศใดเพศหนึ่งจากการบรรลุเป้าหมายของความเป็นมนุษย์ ถ้าแต่ละเพศสามารถดำเนินไปตามกระบวนการบรรลุศักยภาพของตนเองได้โดยยังคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมแล้ว รุสโซไม่น่าจะเสนอความคิดที่ปิดกั้นการบรรลุเสรีภาพของผู้หญิงเพียงเพราะเหตุผลเรื่องธรรมชาติและหน้าที่ของผู้หญิงที่ดูราวกับว่าเป็นรองผู้ชาย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้เขียนจะมีความเห็นโน้มเอียงไปทางคำอธิบายของรุสโซ แต่ไม่ได้หมายความว่าผู้เขียนไม่เห็นถึงปัญหาบางอย่างในคำอธิบายของรุสโซ แน่นอนว่า รุสโซสามารถยืนยันได้ว่าตนเองไม่ได้เสนอสิ่งที่ขัดกันทางความคิด แต่เหตุผลที่รุสโซให้ไว้เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศ จากธรรมชาติทางกายภาพของผู้หญิงมาสู่การยืนยันหน้าที่ภายในครอบครัวที่เป็นรองและต้องเชื่อฟังผู้ชาย รุสโซอาจจะให้พรสวรรค์ใดๆ เพิ่มให้ธรรมชาติของผู้หญิงเพื่อสร้างอำนาจที่จะช่วยให้ผู้หญิงเป็นอิสระภายใต้การเชื่อฟังดังกล่าวได้ แต่รุสโซยังไม่ได้ให้ความชัดเจนมากพอที่จะทำให้คำอธิบายของเขาตอบทุกคำถามได้ กล่าวคือ การเป็นอิสระในเวลาที่เชื่อฟังนี้ จะเทียบได้กับการเชื่อฟังของเสียงส่วนน้อยได้จริงหรือไม่

อาจเป็นไปได้ว่า เมื่อพิจารณาที่กระบวนการลงคะแนนเสียง ผู้หญิงเทียบเท่ากับเสียงส่วนน้อยที่ต้องเชื่อฟังเจตจำนงร่วมได้จริง เพราะเป็นกฎหมายที่ยุติธรรม และเป็นความต้องการที่แท้จริงของทุกคน ผู้หญิงจึงอยู่ภายใต้หลักเจตจำนงร่วมเช่นเดียวกับผู้ชาย และพลเมืองทุกคนจะถูกบังคับให้เป็นอิสระจากหลักการนี้ แต่ในสถาบันครอบครัว แม้จะมีเป้าหมายร่วมกับรัฐแต่รายละเอียดหลายอย่างต่างกัน เช่น ธรรมชาติและหน้าที่ที่ต่างกันโดยสิ้นเชิงระหว่างสองเพศ ย่อมเท่ากับว่า รุสโซยังเปิดโอกาสให้เกิดการตั้งคำถามว่า ผู้หญิงเป็นนายตนเองได้อย่างแท้จริงเฉกเช่นผู้ชายได้หรือไม่ และถ้าผู้หญิงสามารถเป็นได้ ความสามารถในการเป็นนายตัวเองของผู้หญิงอยู่ในระดับที่เท่ากับผู้ชายจริงหรือไม่ เพราะฉะนั้นผู้เขียนจึงเห็นว่าเราอาจสรุปได้ว่า ปรัชญาของรุสโซไม่ได้กีดกันเพศหญิงในการบรรลุเสรีภาพซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของเขา แต่การจะยืนยันว่าการอธิบายธรรมชาติของทั้งสองเพศเท่าเทียมกันหรือไม่ ยังคงเป็นคำถามที่คาใจแม้ว่าการอธิบายธรรมชาติเหล่านั้นจะเป็นไปเพื่อสร้างผลประโยชน์ร่วมของสังคมและรัฐ แต่ถ้ารุสโซไม่สามารถให้ความเท่าเทียมระหว่างธรรมชาติของทั้งสองเพศได้ การยืนยันว่าผู้หญิงเท่าเทียมกับผู้ชายสำหรับรุสโซก็คงเป็นประเด็นที่ยังเคลือบแคลงใจต่อไป

บรรณานุกรม

Barry, B. (1967). The public Interest. In Quinton, A. (ed.), *Political Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.

Bloom, A. (1986). Rousseau on the Equality of the Sexes. In Lucash, F. S. (ed.), *Justice and Equality Here and Now*. Ithaca: Cornell University Press.

Butler, M. A. (2002). Rousseau and the Politics of Care. In Lange, L. (ed.), *Feminist Interpretations of Jean-Jacques Rousseau*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Lange, L. (2002). Rousseau and Modern Feminism. In Lange, L. (ed.), *Feminist Interpretations of Jean-Jacques Rousseau*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Marso, L. J. (2002). Rousseau's Subversive Woman. In Lange, L. (ed.), *Feminist Interpretations of Jean-Jacques Rousseau*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Okin, S. M. (1979). Rousseau's Natural Woman. *The Journal of Politics* 41(2) : 393-416.

Okin, S. M. (2002). The Fate of Rousseau's Heroines. In Lange, L. (ed.), *Feminist Interpretations of Jean-Jacques Rousseau*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Rousseau, J. J. (1964). *Jean-Jacques Rousseau: The First and Second Discourses*. In Master, R. D. (ed.). New York: St Martin's Press.

Rousseau, J.J. (1978). *On The Social Contract with Geneva*

Manuscript and Political Economy. In Master, R. D. (ed.). Translated by Judith, R. M. New York: St. Martin's Press.

Rousseau, J. J. (1979). *Emile or On Education*. Translated by Bloom, A. New York: Basic Books.

Rousseau, J. J. (1996). *Politics and The Arts: Letter to M.D' Alemberts on the theatre*. Translated by Bloom, A. New York: Cornell University Press

Rousseau, J. J. (1997). *Jean-Jacques: Julie or the New Heloise: Letter of Two Lovers Who Live in A Small Town At the Foot of the Alps: The Collected Writings of Rousseau Vol. 6*. In Masters, R. D. and Kelly, C. (eds.). Translated by Stewart, P. and Vaché, J. Hanover: University Press of New England.

Schaeffer, D. (1998). Reconsidering the Role of Sophie in Rousseau's "Emile", *Polity* 30(4) : 607-626.

Wiestad, E. (2002). Empower Inside Patriarchy. In Lange, L. (ed.). *Feminist Interpretations of Jean-Jacques Rousseau*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.